

Secció III. Altres disposicions i actes administratius

CONSELL INSULAR DE MENORCA

3578***Ple - Declaració definitiva de bé d'interès cultural immaterial de la tècnica constructiva tradicional de la pedra en sec***

Es fa públic que el Ple del Consell Insular de Menorca en sessió de caràcter ordinari de 20 de febrer de 2017, adoptà, entre d'altres, l'acord següent:

Primer. Declarar definitivament bé d'interès cultural immaterial la tècnica constructiva tradicional de la pedra en sec segons la descripció següent:

Antecedents

1. La cultura constructiva de la pedra seca es troba implantada plenament a tot el territori de l'illa de Menorca i representa, en l'actualitat, un element consubstancial amb el paisatge.
2. El Consell Insular de Menorca va acordar per unanimitat, en la sessió plenària de 16 de maig de 2016, adherir-se a la Candidatura Internacional de la Pedra en Sec per formar part de la llista representativa de patrimoni mundial immaterial, iniciativa iniciada per Grècia i Xipre, i a la qual s'han incorporat altres sis estats, entre ells Espanya.
3. Aquesta candidatura exigeix que els béns que es presenten tinguin la màxima protecció legal.

Fonaments legals

1. L'article 65 de la Llei 2/1998, de 21 de desembre, del patrimoni històric de les Illes Balears, diu que formen part del patrimoni etnològic els llocs i els béns mobles i immobles, com també els coneixements i les activitats que són o han estat expressió rellevant de la cultura tradicional del poble de les Illes Balears en els aspectes materials, econòmics, socials o espirituals.
2. L'article 5 de la Llei 2/1998, de 21 de desembre, del patrimoni històric de les Illes Balears (reformat per l'article 36 de la Llei 8/2004, de 23 de desembre, de mesures tributàries, administratives i de funció pública, BOIB núm. 186, de 30-12-2004) diu que, dins dels béns etnològics immaterials que integren el patrimoni històric de les Illes Balears, tenen la consideració de béns d'interès cultural immaterial els de més vàlua, rellevància i arrelament, i com a tal han de ser declarats, de conformitat amb el que estableix l'article 67 d'aquesta llei.
3. L'article 67 de la mateixa llei preveu que:
 - Punt 1: els béns etnològics immaterials, com a usos, costums, comportaments o creacions, juntament amb les restes materials en què es puguin manifestar, han de ser salvaguardats per l'administració competent en matèria de patrimoni històric i se n'ha de promoure la investigació i la recollida exhaustiva en suports materials que en garanteixin la transmissió a les generacions futures.
 - Punt 2: igualment han de ser objecte d'estudi, documentació i conservació els coneixements i les activitats propis del poble de les Illes Balears.
 - Punt 3 (afegit en virtut de l'article 35 de la Llei 8/2004, de 23 de desembre, de mesures tributàries, administratives i de funció pública): la declaració s'ha de formalitzar per acord del Ple del consell insular corresponent, seguint el procediment establert amb caràcter general en aquesta llei, amb les adaptacions necessàries al caràcter immaterial del bé del qual es tracti.

L'acord de declaració d'un bé d'interès cultural immaterial ha de definir les característiques que el componguin i els elements que li són propis.

Els poders públics de les Illes Balears han de vetllar per protegir i promoure adequadament els béns etnològics immaterials que integren el patrimoni històric de les Illes Balears i especialment aquells béns declarats d'interès cultural immaterial, així com per conservar els seus elements essencials.

Denominació

Tècnica constructiva tradicional de la pedra en sec

Descripció

Tipus de bé d'interès cultural

Immaterial

Objecte de la declaració

La tècnica constructiva tradicional de la pedra en sec, o pedra seca, tal com es coneix a Menorca, utilitza la pedra sense desbastar o poc desbastada com a únic material, sense cap tipus d'argamassa que la cohesioni, sinó que la disposició de les pedres és el que dóna solidesa a l'element construït. Aquesta pedra és, preferentment, la localitzada als voltants del lloc on s'ha de fer la construcció. Els constructors d'elements en pedra seca es denominen paredadors. La tècnica es transmetia de pares a fills per via masculina, així com les eines emprades. La tècnica de construir amb pedra seca esdevenia un procés d'aprenentatge llarg en una quadrilla, usualment familiar i jerarquitzada, al cim de la qual hi havia el mestre paredador.

Les construccions de pedra seca de l'illa de Menorca són elements complexos que exigeixen una tècnica depurada i professional. Algunes de les construccions produïdes amb aquesta tècnica, com les *barraques de bestiar*, manifesten un grau alt de coneixement tècnic i especialització, sobretot pel que fa a la coberta, feta per aproximació de filades, o els ponts de bestiar i altres construccions, que es cobrien amb grans lloses planes col·locades a dues aigües. D'altres, com les *parets de tanca*, van esdevenir imprescindibles en l'ordenació del camp i dels cicles agraris i ramaders, de manera que les trobam esteses per tota la geografia insular i configuren un paisatge molt característic. Aquesta especialització és la base de la seva estructura. Les parets seques són l'element d'aquestes característiques que fa que Menorca destaquï en relació amb altres terres on també són presents, i destaca no per la seva originalitat sinó per la seva abundància; podríem dir que, a Menorca, són el paradigma d'aquesta tècnica constructiva.

La tècnica consisteix, en síntesi, a col·locar les pedres més grosses de les que es disposa a la part inferior, lleugerament encastades a la terra, i anar-hi construint dues parets estretes i paral·leles, dirigides amb un cordell a sota i un altre a dalt perquè quedin rectes, però amb secció trapezoïdal, és a dir: la base és més ampla que la part superior. Posteriorment, les parets es pugen per la superposició de fileres de pedres de dimensions mitjanes, i s'encaixen les unes amb les altres aprofitant la seva forma natural, de manera que són més importants, per fer-la ben feta, el bon ull i l'experiència del paredador que no les eines, que gairebé no s'utilitzen. Els buits que queden entre les pedres s'omplen de pedres més petites, el reble. Finalment, la part superior es corona per les anomenades pedres cobertores, elegides especialment per a aquesta funció i encaixades amb molta cura. Les parets es poden completar amb petits elements útils per a la gestió del camp: portells, botadors, escales i menjadores integrades a la paret, i les passadores o fibres arran del terra.

Pertinences del bé

El bé immaterial de la tècnica constructiva tradicional de la pedra en sec es conforma pels elements següents:

- Els coneixements tècnics relatius a la construcció d'estructures de pedra seca, en el qual es pot diferenciar l'aixecament de parets de tanca i de paraments d'edificacions, la tècnica d'empedrar, la construcció de cobertes i la creació de siques de drenatge
- L'ofici de paredador o mestre de paret seca, que són els principals transmissors de la cultura de la pedra seca.
- La tradició oral, atès el caràcter immaterial del bé, per la qual s'ha transmès tant la tècnica com el vocabulari propis d'aquests tipus de construccions.
- El vocabulari propi, amb diferències en l'àmbit local, esquematitzat en quatre grans grups: tipologia, tècnica, eines i materials, format bàsicament per terminologia següent:

- aixada:** eina que s'utilitza per remoure la terra.
- càvec i senalla:** conjunt d'estrils que s'utilitzen per fer l'escombra.
- civera:** és una espècie de llit d'ullastre que s'utilitza per transportar pedres per terrenys per on no passa una carreta
- cobertora:** pedra grossa i plana, de forma rectangular, que s'utilitzen per fer la darrera filada d'una paret seca.
- cobertorada:** última filada d'una paret seca, formada per cobertores posades de cantell, reposant l'una sobre l'altra en una línia contínua.
- escombrar / fer l'escombra:** netejar de terra i pedregam el terreny que ocuparà una paret seca fins arribar a la roca mare.
- eixermar:** netejar la terra d'herbes i arbusts.
- fer el pedreny:** deixar totes les pedres que s'utilitzaran per fer la construcció a la mida necessària.
- filada:** cada una de les fileres de pedres amb què es formen les construccions en pedra seca.
- fonaments:** primera filada d'una paret seca, que reposa directament sobre la roca mare i està formada per les pedres més grosses.
- guiar:** preparar, a cada costat de la paret, els munts de pedres que faran falta per aixecar-la.
- llinyola / ginyola** [dial.]: és un simple fil o cordill (pot ser d'emplomar) que es pugui tensar sense rompre's i que s'utilitza per traçar les línies del mur de pedra.

- **mall:** martell molt gros que s'empra per fer pedreny.
- **martell de paredador:** eina que identifica el mestre.
- **monjoia:** conjunt de quatre o cinc pedres amuntegades que serveixen per marcar la paret seca sobre el terreny abans de començar-la a construir.
- **paredador:** constructor de tot element fet en pedra seca.
- **parpal / perpal:** barra de feror, de dos metres de llargària i entre 8 i 10 cm de diàmetre, que s'utilitza per treure les pedres més grosses.
- **pedreny:** conjunt de pedres que formaran la paret seca o la construcció de pedra en sec.
- **pioixa:** eina semblant a l'aixada, però acabada en punta.
- **reble:** pedreny petit que serveix per omplir els buits d'una paret.
- **reblir:** omplir amb pedreny petit les cavitats d'una paret seca o construcció de pedra en sec.
- **tallant:** eina que es fa servir per preparar les pedres amb les quals es fan les cantonades.
- **taulaplom:** eina que s'empra per traçar les perpendiculars a l'hora de fer les cantonades o de col·locar les barreres, consistent en un regle que a un cap porta penjant un fil acabat amb una peça de metall.

(font: web de cultura popular de Menorca)

Béns immobles vinculats

Els elements arquitectònics realitzats amb pedra seca a Menorca són coneguts pels seus noms en català: parets seques, barraques, ponts de bestiar, boers, corrals, estables, síquies, forns de calç, sitges de carboner, ponts, safareigs, pous, pallisses, camins empedrats, encadenats, corrals, clapers, camins...

Béns mobles vinculats

Els béns mobles vinculats a la tècnica constructiva de la pedra en sec són les eines utilitzades pels paredadors (vegeu el punt Pertinences del bé, terminologia)

Memòria històrica del bé

No es coneix en quin moment es comencen a construir elements arquitectònics en pedra seca a Menorca, però sembla que aquesta tècnica es troba arrelada des d'època prehistòrica, perquè les construccions talaiòtiques són sempre així.

Els primers documents que en fan referència daten del segle XIV, quan el rei Pere IV permet tancar amb parets les possessions. Això no obstant, la majoria d'exemples conservats actualment s'haurien de datar en els segles XVIII, XIX i principis del segle XX. Al segle XIX correspon la major part de la retícula de parets en pedra seca que estora tota la superfície de l'illa, moment en el qual es completa el procés de tancament i privatització de les pastures comunals i de les divisions entre propietats.

Però al marge de les parets divisòries de tanques i de propietats, l'activitat agropecuària tradicional de Menorca va crear una sèrie de construccions en pedra seca, la funció de les quals formava part d'un conjunt ben articulat per resoldre totes les necessitats de la principal unitat d'explotació rural menorquina denominada lloc. Al mateix temps, tant les parets com les altres construccions, servien per alliberar de la pedra sobrant les terres cultivables i donaven resposta a les dificultats naturals: protegien els cultius del vent, donaven utilitat a les falde empinades dels turons, aturaven l'erosió, canalitzaven l'aigua atorrentada per dessecar terrenys inundables, emparaven les figueres o altres fruiters del ramat, protegien el bestiar de les inclemències del temps, etc.

Les grans barraques per al bestiar daten de les acaballes del segle XVIII i la primera meitat del segle XIX. Destaquen per la seva monumentalitat les situades a la zona nord de Ciutadella (llocs de Ses Truqueries, Son Salamó, Son Escudero, o Ses Arenetes, entre altres), fetes d'uns quants pisos, la mida dels quals es va fent més petita a mesura que cobren alçada. Algunes d'aquestes barraques conserven la data de la seva construcció a la porta o bé a la pedra clau de la coberta.

En tot cas, l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria explica perfectament la tècnica en la part dedicada a Menorca de la seva obra *Die Insel Balearn geschildern in wort und Bild* editada el 1890, la qual cosa demostra que era plenament vigent en aquella època.

A causa dels canvis produïts en la maquinària agrícola i en la mateixa gestió del camp, a partir de mitjan segle xx, alguns dels elements que tradicionalment es construïen amb la tècnica de la pedra seca queden obsolets i deixen de construir-se, i també de reparar-se. No obstant això, la legislació actual d'ordenació del territori de Menorca obliga a tancar amb murs de pedra seca els marges de les carreteres i els camins, a reparar els existents i a utilitzar-los per separar les parcel·lacions de les urbanitzacions turístiques. També s'han convocat ajudes de les administracions per rehabilitar tant les parets com d'altres elements etnològics. Això fa que la construcció amb pedra seca continuï sent un element viu en la societat i que requereixi de bons professionals.

La transmissió continua sent oral, basada en l'experiència adquirida en la pràctica d'aquesta tècnica en el decurs dels segles. Ocasionalment,

l'Administració organitza cursos de formació i escoles taller.

Estat de conservació del bé

Regular.

L'obsolescència dels béns derivats de la tècnica en la gestió del camp de Menorca té repercussions directes en el manteniment de la professió de paredadors, que queden relegats únicament a la construcció de parets seques, i també de tota la terminologia associada.

No obstant això, una part important dels béns immobles derivats de la tècnica constructiva tradicional de la pedra en sec es troben protegits pels catàlegs municipals que els ajuntaments de Menorca tenen adjunts als seus PGOU.

L'article 62 del Pla Territorial Insular, sobre la protecció urbanística del patrimoni paisatgístic (norma directiva, prevalent sobre i vinculat de l'ordenació urbanística), preveu en el punt 12 conservar i valorar els elements del paisatge rural tradicional (parets seques, tancaments d'ullastre, infraestructures tradicionals de drenatge, pous, aljubs, etc.), especialment dins ANEI i ANIT a totes les àrees que es considerin d'especial interès paisatgístic i, per descomptat, a les àrees d'interès paisatgístic fixades pel Pla Territorial Insular, propiciant a aquest fi l'acord i la conclusió de conveni amb la propietat i explotació de la terra.

Bibliografia

Autors diversos (1999). «Antropologia I», a Enciclopèdia de Menorca. Tom XIV. Obra Cultural de Menorca. Ciutadella.

Andreu, Jaume (2008). Arquitectura tradicional de les Balears. El Gall Editor, Pollença.

Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria (1890). La isla de Menorca. Ed. Sa Nostra, Palma de Mallorca. Reedició en castellà de Die Balearen in wort und bildgeschildert.

Camps Extremera, Antoni (2006). «La arquitectura rural en piedra seca de Menorca (Illes Balears)» a Narria 109-110-111-112, Estudios de artes y costumbres populares, Ed. Museo de Artes y Tradiciones Populares. Madrid.

Carbonell, Martí; Orfila, Àngel; Marquès, Miquel À. (2011). «Isaïes Pons Florit o la manya del mestre paredador». Transcripció de l'entrevista de dia 10-12-2010. Material per a l'exposició Oficis artesanals de l'Illa de Menorca en el Centre Artesanal de Menorca. Centre d'Estudis Locals d'Alaior.

Febrer Pons, Jaume (1996). Els mestres de parets haguts a Ferreries. Monografies Ferrerienques, 14. Gràfiques Rotger, SL. Ferreries.

Febrer i Rotger, Llorenç (1986). Materials, eines i feines de la construcció. Revista de Ferreries. Gràfiques Rotger, SL. Ferreries.

Portella Coll, Josep (2000). Pedres, parets i paredadors. Quaderns de Folklore, núm. 66, Sèrie d'Oficis 7, Col·lectiu Folklòric de Ciutadella.

Portella Coll, Josep (2002). «Pedres, parets i paredadors», a De pedra. Centre d'Estudis Locals d'Alaior, Ed. Menorca, Maó.

Sastre Moll, Jaume (1989). Las barracas menorquinas, construcciones rurales de piedra seca. Trabajos del Museu de Menorca, 9, Conselleria de Cultura, Educació i Esports, Govern Balears, Mahón.

Vidal Hernández, Josep Miquel (2009). Menorca. Reserva de la Biosfera. Institut Menorquí d'Estudis. Agència Menorca Reserva de la Biosfera, Maó.

Segon. Els efectes d'aquesta declaració són els que genèricament estableixen la Llei 12/1998, del patrimoni històric de les Illes Balears, i la normativa concordant.

Tercer. Notificar l'acord a la Conselleria d'Educació, Cultura i Universitats del Govern de les Illes Balears, als efectes de la seva inscripció definitiva en el Registre de Béns, amb especial esment de la informació que s'ha de remetre al Registre del Ministeri d'Educació, Cultura i Esport.

Quart. Notificar l'acord als ajuntaments de l'illa de Menorca.

Cinquè. Fer l'anotació corresponent en el Registre dels BIC del Consell Insular de Menorca.

Sisè. Publicar l'acord en el BOIB i en el BOE.

La qual cosa es comunica per general coneixement i perquè tenguí els efectes que corresponguin, al mateix temps que es fa saber que contra

L'acord precedent, que posa fi a la via administrativa, es poden interposar els recursos següents:

- En el termini d'un mes a partir de l'endemà de la publicació d'aquest edicte en el Butlletí Oficial de les Illes Balears, recurs potestatiu de reposició davant el Ple. Aquest recurs s'entendrà desestimat si no s'ha notificat la resolució quan hagi transcorregut un mes des de la seva interposició. Contra la desestimació per silenci del recurs de reposició es pot interposar recurs contenciós administratiu davant el Jutjat Contenciós Administratiu de Palma
- En el termini de dos mesos a partir de l'endemà de la publicació d'aquest edicte en el Butlletí Oficial de les Illes Balears, recurs contenciós administratiu davant el Jutjat Contenciós Administratiu de Palma sempre que no s'hagués interposat recurs potestatiu de reposició, atès que en aquest cas s'haurà d'esperar que se'n dicti resolució.

Tot això sens perjudici que es pugui utilitzar qualsevol altre recurs que es consideri procedent en dret.

Tot l'anterior s'ajusta a la Llei 29/1998, de 13 de juliol, que regula de la jurisdicció contenciosa administrativa, i a la Llei 39/2015 d'1 d'octubre del Procediment Administratiu Comú de les Administracions Públiques.

Finalment, escau d'indicar que la interposició dels recursos pertinents no suspèn l'eficàcia de la resolució impugnada ni interromp els terminis que se'n puguin derivar, excepte que l'autoritat competent ho acordi expressament.

Maó, 5 d'abril de 2017

La secretària interina,
Rosa Salord Oleo

